

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.9.77](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.9.77)

УДК 364.3(430)

С. В. Мішина,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри соціальної економіки,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків
ORCID ID: 0000-0003-4925-5998*

О. Ю. Мішин,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків
ORCID ID: 0000-0003-1687-4805*

НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

S. Mishyna

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Economy,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv*

O. Mishyn

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International
Economic Relations, Simon KuznetKharkiv National University of Economics, Kharkiv*

GERMAN EXPERIENCE IN PROVIDING SOCIAL ASSISTANCE

Уточнено визначення поняття «соціальна допомога», за рахунок чіткого зазначення підстави, форми, характеру, мети та отримувачів соціальних виплат. Розглянуто існуючі в Німеччині види соціальної допомоги та проаналізовано динаміку їх виплат. Систематизовано характерні риси німецької системи надання соціальної допомоги за рахунок виокремлення підстав для їх обґрунтування та уточнення їх сутності та змісту. Серед характерних рис німецької системи надання соціальної допомоги виділено: фінансування переважної більшості соціальних виплат за рахунок страхових внесків; єдність та впорядкованість соціального законодавства; високий рівень розвитку інституту соціального інспектування; високий рівень соціального захисту біженців, що є передумовою громадського спокою і стабільності; індивідуальний підхід до призначення соціальної допомоги з безробіття; наявність соціальних програм, що носять тимчасовий характер і спрямовані не тільки на фінансову підтримку, а й на працевлаштування та особистий розвиток учасників програм. Уточнено підхід щодо впровадження німецького досвіду в українській практиці надання соціальної допомоги за рахунок обґрунтування напрямів застосування німецького досвіду за кожною з характерних рис німецької системи надання соціальної допомоги, що сприятиме підвищенню впорядкованості процедури її надання; забезпеченню адресності, справедливості та індивідуального підходу до надання соціальної допомоги. Серед напрямів удосконалення української системи надання соціальної допомоги на засадах німецького досвіду виділено: впровадження загальнообов'язкового медичного та накопичувального державного пенсійного страхування; розробку єдиного Соціального кодексу; розширення сфери застосування соціального інспектування та забезпечення його дієвості та ефективності в питаннях підтвердження права на отримання соціальних виплат; перегляд діючої практики надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам; диференціація видів допомоги з

безробіття; впровадження соціальних програм, спрямованих не тільки на часткову фінансову підтримку їх учасників, а й на їх працевлаштування та професійний розвиток.

The definition of the concept of "social assistance" has been clarified, due to a clear indication of the basis, forms, nature, purpose and recipients of social payments. The types of social assistance existing in Germany are considered and the dynamics of their payments are analyzed. The characteristic features of the German system for providing social assistance are systematized by identifying the grounds for their substantiation and clarifying their essence and content. Among the characteristic features of the German system for providing social assistance are : financing the overwhelming majority of social payments through insurance contributions; unity and orderliness of social legislation; high level of development of the institution of social inspection; a high level of social protection for refugees, which are prerequisite for public peace and stability; an individual approach to the appointment of social assistance for unemployment; availability of social programs that are temporary in nature and aimed not only at financial support, but also at employment and personal development of program participants. The approach to the implementation of the German experience in the Ukrainian practice of providing social assistance has been clarified by substantiating the areas of application of the German experience for each of the characteristic features of the German system for providing social assistance, which will help to improve the orderliness of the procedure for its provision; ensuring targeting, fairness and individual approach to the provision of social assistance. Among the directions for improving the Ukrainian system of providing social assistance on the basis of German experience, are : the introduction of compulsory medical and accumulative state pension insurance; development of a unified Social Code; expanding the scope of social inspection and ensuring it's effectiveness and efficiency in confirming the right to receive social benefits; revision of the current practice of providing social assistance to internally displaced persons; differentiation of types of unemployment assistance; introduction of social programs aimed not only at partial financial support of their participants, but also at their employment and professional development.

Ключові слова: система надання соціальної допомоги; соціальні виплати; соціальна допомога; соціальний захист; соціальне забезпечення; соціальне інспектування.

Keywords: system of providing social assistance; social payments; social assistance; social protection; social security; social inspection.

Постановка проблеми. Надання соціальної допомоги, з одного боку, дозволяє забезпечити належний рівень життя для соціально вразливих верств населення та їх соціальну підтримку, а з іншого боку – вимагає від держави значних витрат на фінансування соціальних програм та соціальних виплат. Є різні країни, одні витрачають на соціальну сферу мінімальний відсоток ВВП, інші – доволі значний. Проте завжди актуальним залишається питання ефективності таких витрат держави на розвиток соціальної сфери. В Україні має місце система соціального захисту з доволі значною кількістю різних видів соціальних виплат і допомог. Проте, для неї характерний низький рівень соціальних виплат, не завжди справедливе їх призначення, яке не виключає надання соціальної допомоги забезпеченим громадянам, які мають неоподатковувані доходи. Отже, українська система надання соціальної допомоги потребує реформування. Докорінні зміни в системі надання соціальної допомоги доцільно здійснювати на засадах успішних зарубіжних практик. Зразковим в сфері соціального забезпечення є досвід Німеччини, як соціально орієнтованої держави. Цим і обумовлена актуальність застосування німецького досвіду у вітчизняні практики надання соціальної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади до визначення сутності соціальної допомоги знайшли відображення у працях таких науковців, як: М. Бойко [1], В. Буяшенко [2], Т. Велисар [3], В. Вітер [4], А. Колодій та А. Олійник [5], С. Кузьменко [6] та В. Мандибура [7], Н. Шаманська [8].

Не зважаючи на значну кількість наукових праць з питань надання соціальної допомоги, що сприяють уточненню теоретичних засад соціального захисту, дослідження потребують питання обґрунтування вибору успішних зарубіжних, у тому числі і німецьких, практик надання соціальної допомоги.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є уточнення науково-практичних засад застосування німецького досвіду надання соціальної допомоги в Україні.

Для досягнення мети були поставлені і вирішені такі завдання: уточнити сутність та визначення поняття «соціальна допомога»; охарактеризувати існуючі в Німеччині види соціальної допомоги; розглянути німецький досвід надання соціальної допомоги населенню та проаналізувати можливості його застосування в українській системі соціального захисту.

Виклад основного матеріалу. В Україні, як в літературі, так і в законодавстві використовується поняття “соціальна допомога”. В літературі існують різні підходи до трактування цього поняття. Вони наведені у табл. 1.

Таблиця 1.
Визначення поняття “соціальна допомога”

Автор, джерело	Визначення
Трактування соціальної допомоги як заходів, механізмів, діяльності	
В. Буяшенко, [2]	механізм соціального самоконтролю, спрямований на рішення різноманітних конфліктів, суперечок і зсувів, що виникають у просторі його існування; механізм спрямований на рішення соціальних, економічних та психологічних проблем у суспільстві, на створення умов, сприятливих для відновлення і покращення здатності людей до соціального функціонування
С. Кузьменко, [6, с.2]	цілеспрямована діяльність всіх владних органів, що забезпечує надання гарантованої державної соціальної допомоги, субсидій, компенсацій, пільг, життєво необхідних товарів, а також соціальних послуг громадянам, які потрапили у важку життєву ситуацію, в тому числі викликану бідністю
Н. Шаманська, [8, с. 44]	система заходів для покращення матеріального стану певних соціальних прошарків населення шляхом реалізації відповідних соціальних програм і забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів
Трактування соціальної допомоги як різних форм виплат	
М. Бойко, [1, с. 245]	гарантовані, врегульовані нормами права разові або періодичні (шомісячні) грошові виплати соціально-аліментарного характеру з метою матеріальної підтримки громадян, які через певні соціальні випадки, передбачені законом, потребують такої допомоги, незалежно від наявності в них будь-яких інших джерел доходу
Т. Великсар, [3]	гарантовані та урегульовані законодавчо грошові виплати та допомога у вигляді наборів товарів і послуг з метою матеріальної підтримки населення, що в результаті незалежних від них обставин опинилися в скрутному становищі та потребують даної допомоги за результатами перевірки їхнього доходу та засобів існування
В. Вітер, [4]	гарантовані, врегульовані нормами права разові або періодичні виплати соціально-аліментарного характеру чи набір товарів і послуг, що надаються з метою матеріальної підтримки громадян, які в силу певних соціальних випадків, передбачених законом, потребують такої допомоги
В. Мандибура, [7, с. 22]	грошова допомога й допомога в натуральній формі, що здебільшого фінансується з бюджету та добровільних пожертвувань і сплачується нужденним людям як на основі перевірки їхнього доходу та засобів існування, так і за певними критеріями без перевірки доходу
А. Колодій та А. Олійник [5, с. 77].	виняткова матеріальна допомога (одноразова чи періодична), яка надається конкретному найманому працівникові в порядку та розмірах, що встановлюються законодавством

Існуючі підходи до визначення соціальної допомоги, як на нашу думку, доцільно поєднати у дві групи: перша група визначень трактується як діяльність, заходи, механізми [2, 6, 8]. Як на нашу думку, такий підхід заслуговує на увагу, проте розкриває не сутність соціальної допомоги, а сам характер дій та заходів щодо її надання;

друга група визначень трактується як форма виплат. Такий підхід цілком розкриває сутність соціальної допомоги. Переважна більшість вчених [1, 3 – 5] розуміють під соціальною допомогою гарантовані нормами права виплати, причому як у натуральній, так і в грошовій формі [3, 4, 7]. Як на нашу думку, такий підхід до трактування поняття є правильним.

Аналіз літературних джерел дозволив виділити складові, які доцільно зазначити у визначенні соціальної допомоги, такі як: підстава виплат; форма виплат; характер виплат; отримувачі виплат; мета соціальних виплат.

Як на нашу думку, під соціальною допомогою слід розуміти регламентовані законодавством виплати в грошовій і натуральній формі, що мають соціально-аліментарний характер і надаються громадянам, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок впливу соціальних ризиків, з метою їх матеріальної підтримки і забезпечення гарантованого державою прожиткового мінімуму.

Уточнення теоретичних засад надання соціальної допомоги є підставою для розгляду можливостей розвитку практичних засад її надання. У зв'язку з цим розглянемо характерні риси німецької системи надання соціальної допомоги.

Перша характерна риса німецької системи надання соціальної допомоги – фінансування переважної більшості соціальних виплат за рахунок страхових внесків. У Німеччині фінансування соціальних виплат здійснюється переважно за рахунок обов'язкового страхування: пенсійного, медичного, по інвалідності.

В системі соціального страхування за професійною ознакою страхові внески сплачують обидві сторони трудових відносин, тобто роботодавці і наймані працівники. Індивідуальна межа страхових платежів у Німеччині встановлюються майже щодо усіх видів страхування. Усі кошти надходять до спеціального фонду, а вже потім перерозподіляються у формі соціальних виплат та допомог. Розміри соціальних виплат знаходяться у безпосередній залежності від місця проживання їх отримувачів.

Друга характерна риса німецької системи надання соціальної допомоги – єдність та збалансованість соціального законодавства, яка проявляється через наявність єдиного соціального кодексу, який містить інформацію щодо законодавчого забезпечення основних видів соціальної допомоги.

В Україні соціальне законодавство характеризується значною кількістю законодавчих актів, інструкцій та постанов. У Німеччині існує єдиний Соціальний кодекс, кожен розділ якого присвячено окремому виду соціальної допомоги. Кодекс соціального права у Німеччині носить назву “Sozialgesetzbuch” і складається з 12 розділів, що регламентують окремі види соціального забезпечення, тому допомоги прийнято називати по номеру розділу в кодексі, наприклад, SGB-XI. Характеристика наявних у Німеччині видів соціальної допомоги складена на основі джерел [9] і наведена у табл. 2.

Таблиця 2.
Основні види соціальної допомоги в Німеччині [9]

Вид соціальної допомоги	Характеристика соціальної допомоги
1. Базова соціальна допомога для літніх людей	Цей вид допомоги можна отримати по старості та у випадках зниження працездатності у відповідності з Соціальним кодексом Німеччини Книга XII (SGB XII)
2. Підтримка дітей та молоді	Передбачає позики і стипендії для школярів і студентів, а також їх взяття під опіку, у тому випадку, коли вони опинилися у складних ситуаціях
3. Дотація на оренду житла (житлова допомога)	Оплата житла в Німеччині може здійснюватися малозабезпеченими сім'ями за рахунок річної допомоги Wohngeld (доплати на оренду житла). Допомогу на оренду житла можуть отримувати особи, які не отримують іншої соціальної допомоги, а також матері-одиначки, багатодітні сім'ї, пенсіонери з низьким доходом. Допомога надається, якщо житлова площа не перевищує 40 кв.м на людину або 60 кв.м на двох. Після подачі заявки претендента може відвідати інспектор для перевірки поданих відомостей. Розрахунок розміру виплат залежить від: вартості оренди житла; складу сім'ї; сукупного щомісячного доходу сім'ї. Не можуть отримати допомогу на оренду житла здобувачі, які отримують соціальну допомогу і ті, чий дохід вище 870 євро для 1 людини, 1190 – для двох, 1450 євро – для трьох і більше
4. Допомога на дітей	<p>Види допомоги:</p> <p>1) декретна допомога, що виплачується протягом 14-тижневої декретної відпустки, яка починається за 6 тижнів до пологів і триває ще 8 тижнів після них. Заявка подається в лікарняну касу за 7 тижнів до терміну пологів. Розмір допомоги залежить від середньої зарплати за останні 3 місяці. Лікарняна каса оплачує роботу акушерки і курси для молодих мам.</p> <p>2) допомога Kindergeld призначається кожній дитині до 18 років. Її щомісячний розмір залежить від кількості дітей в сім'ї: перші двоє дітей отримують по 192 €, третя дитина – 198 €; четверта – 223 €.</p> <p>Про досягнення дитиною 19 років і зміні інших життєвих обставин слід повідомити відповідні органи соціального захисту, інакше на отримувачів допомоги можуть накласти штраф.</p>
5. Допомога біженцям	<p>У Німеччині мігранти, які мають офіційний статус біженця можуть отримувати матеріальну допомогу від держави на задоволення основних потреб. Біженці в Німеччині мають право на отримання:</p> <p>1) фінансової підтримки згідно закону Asylbewerberleistungsgesetz (AsylbLG);</p> <p>2) лікування;</p> <p>3) вагітні жінки та матері – спеціалізованої допомоги при вагітності і пологах.</p> <p>Сума щомісячних виплат залежить від віку, сімейного стану, місця проживання біженця і визначається §3 AsylbLG.</p>
6. Допомога безробітним (тим, хто шукає роботу)	<p>У Німеччині біля 3 млн. безробітних. Практично всі вони отримують допомогу з безробіття. У Німеччині існують такі види допомоги з безробіття:</p> <p>1) Arbeitslosengeld I (ALG-I) – виплати надходять зі спеціального страхового фонду, куди відраховують кошти всі працюючі громадяни. Розмір допомоги встановлюється з урахуванням колишньої заробітної плати одержувача. Виплата проводиться протягом обмеженого часу (6 – 24 місяців). Допомога призначена для осіб, які протягом останніх 5 років платили внески хоча б протягом 12 місяців і були зареєстровані у центрі зайнятості;</p> <p>2) Arbeitslosengeld II (ALG-II) – прожитковий мінімум для непрацюючих громадян або необхідна доплата для працюючих, які не отримують допомогу ALG-I;</p> <p>3) інші дотації, мета яких полягає в тому, щоб підвищити шанси непрацюючого громадянина на працевлаштування або забезпечити фінансову допомогу в особливих випадках</p>

Розглянемо послідовно різні види соціальної допомоги, які надаються в Німеччині. Базову соціальну допомогу для літніх людей в Німеччині згідно зі статистичними даними отримують 1,1 млн. отримувачів. За даними Федерального статистичного управління (Destatis) сума отриманої допомоги в 2020 році склала 31 млрд. грн. У грудні 2020 року сума виплаченої базової соціальної допомоги для літніх людей на 1,3 % більше, ніж в аналогічному періоді минулого року [11].

Житлову допомогу на оренду житла отримували в 2020 році 592000 домогосподарств. Її сума склала 1,1 млрд. євро. У Німеччині житлову допомогу отримують 1,4 % німецьких домогосподарств [11]. Це свідчить про те, що у країні населення має доволі високий рівень доходів і можливість забезпечити себе житлом. Житлову допомогу у 2019 році отримували 504 400 сімей. Федеральне статистичне управління (Destatis) також повідомляє, що кількість домогосподарств-одержувачів скоротилося на 8,0% в порівнянні з 2018 роком [11].

Кількість отримувачів житлової допомоги збільшилася у 2020 році, що пов'язано з карантинними обмеженнями і згоранням роботи бізнесу. В цілому лише незначна частина домогосподарств отримує житлову допомогу, що свідчить про об'єктивність її призначення та високий рівень соціального інспектування.

Житлову допомогу у Німеччині отримували переважно сім'ї, які складаються з однієї особи. Про це свідчать статистичні дані джерела [11], які наведено на рис. 1.

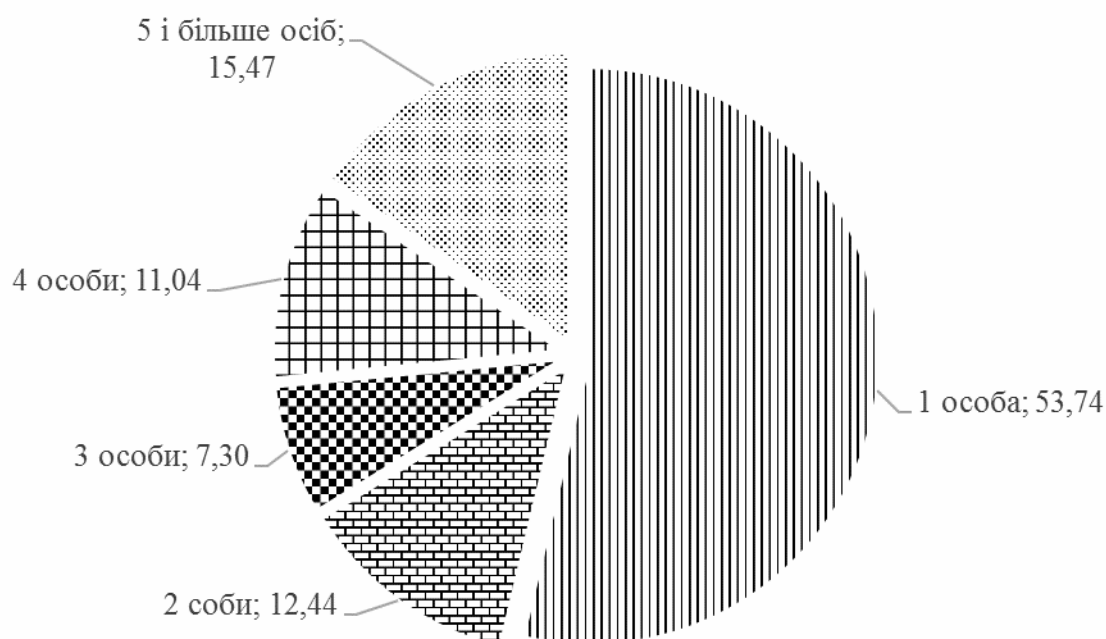


Рис. 1. Відсоток домогосподарств за кількістю членів сім'ї, які отримують житлову допомогу в Німеччині, %

Як видно, з рис. 1 найменш спроможні до утримання житла сім'ї, які складаються з однієї особи. Найменший відсоток сімей, що отримують житлову допомогу – це сім'ї з трьох осіб.

Виходячи з аналізу статистичних даних третя характерна риса німецької системи соціального захисту – це високий рівень розвитку інституту соціального інспектування, що є запорукою для об'єктивного призначення соціальної допомоги.

Стосовно підтримки дітей у Німеччині, то у 2020 році служби у справах молоді взяли під опіку близько 45 400 дітей. Федеральне статистичне управління (Destatis) повідомляє, що гостра небезпека для дітей становила дві третини (67%) від усіх випадків, несупроводжуваний в'їзд із-за кордону – 17% і прохання самих неповнолітніх дітей про підтримку – ще 17%. Третина (33%) всіх хлопчиків і дівчаток, взятих під опіку в 2020 році, були молодші 12 років, кожна десята дитина (11%) навіть молодше 3 років [11]. Відмінною особливістю державної підтримки дітей є той факт, що самі неповнолітні діти можуть за нею звернутися.

Декретна допомога для батьків, сплачена державою у 2020 році склала 35,9 млрд. євро. Приблизно 1,9 мільйона жінок і чоловіків в Німеччині отримали декретну допомогу в 2020 році. Частка чоловіків, що в 2020 році отримували у Німеччині цей вид допомоги, склала дещо менше 25%. Це приблизно на 4000 осіб, або 0,2%, менше в порівнянні з 2019 роком. Федеральне статистичне управління (Destatis) також повідомляє, що кількість чоловіків, які отримують декретну допомогу, збільшилася на 6500 (або на 1,4%) в річному обчисленні, в той час як кількість жінок-одержувачів скоротилося на 10 500 (або на -0,7%) . В результаті частка чоловіків-одержувачів допомоги збільшилася до 24,8% (2019 рік – на 24,4%). Це означає, що частка чоловіків-одержувачів декретної допомоги в Німеччині в 2020 році продовжила збільшуватися. У 2015 році вона склала лише 20,9% [11].

У 2020 році за даними Федерального статистичного управління (Destatis) в Німеччині витрати держави на фінансування соціальних виплат біженцям склала 4,1 млрд. євро [11]. Ці витрати за федеральними землями наведено на рис. 2.

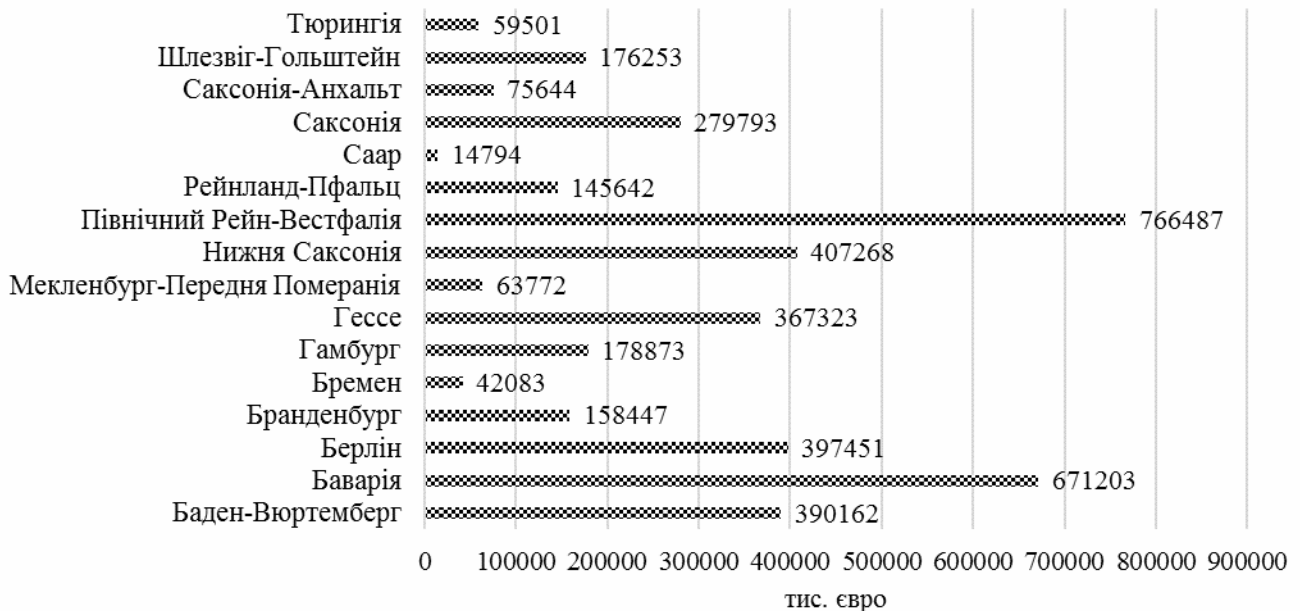


Рис. 2. Витрати федеральних земель Німеччини на фінансування соціальних виплат біженцям

За даними рис. 2. найбільше виплат біженцям здійснили такі федеральні землі, як Північний Рейн-Вестфалія та Баварія. Такі значні витрати на соціальні виплати біженцям свідчать про високий рівень їх соціального захисту. Крім того, в Німеччині біженці отримують ще й допомогу на навчання. У 2020 році вона склала 5,3 млрд. євро [11]. Отже, четверта характерна риса німецької системи надання соціальної допомоги – високий рівень соціального захисту біженців, що є передумовою громадського спокою і стабільності. В Україні ж, навпаки, рівень соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є заниженим і не охоплює навіть основних потреб цієї соціально незахищеної категорії населення.

В Німеччині держава опікується і освітніми потребами. Це стосується дітей, які мають особливі освітні потреби. Їх у 2019/2020 навчальному році було 568000 учнів. Федеральне статистичне управління (Destatis) повідомляє, що, згідно з попередніми результатами, в поточному 2020/2021 навчальному році в загальноосвітніх школах навчається близько 2,8 мільйона учнів початкової школи. У Німеччині загальноосвітні школи відвідують 8,4 мільйона дітей і молодих людей [11]. Тобто, держава опікується освітою дітей, родини яких не мають змоги оплатити навчання у приватних школах.

Заслужує уваги і система виплат з безробіття в Німеччині. На відміну від України, у Німеччині виплачуються різні види допомоги з безробіття:

Arbeitslosengeld I (ALG-I) – для працюючих громадян (тих, хто до отримання допомоги мав роботу і був з неї звільнений з якихось причин);

Arbeitslosengeld II (ALG-II) – для непрацюючих громадян (тих, хто не був працевлаштований до отримання допомоги і не отримував допомогу ALG-I.

інші дотації для підвищення шансів безробітних працевлаштуватися.

Ці види допомоги з безробіття мають різні джерела фінансування і призначені для різних категорій отримувачів. Як на нашу думку, такий підхід до виплати допомоги з безробіття дозволить знизити рівень безробіття в країні.

Статистичні дані щодо рівня безробіття в Німеччині свідчать, що він склав 3,9 % у червні 2020 року, а у червні 2021 року знизився до 3,7 %, попри карантинні обмеження, які існували в бізнес-середовищі країни [11]. В Україні рівень безробіття за методологією МОП у 2020 році склав 9,5 %, а у січні-березні 2021 року зріс до 10,4 % [10]. Відмінність є суттєвою. У Німеччині, на відміну від України, рівень безробіття не перевищує природний (5-6 %).

Динаміка рівня безробіття в Німеччині наведена у табл. 3.

Таблиця 3.

Показники рівня безробіття у Німеччині (за даними Федерального статистичного управління [11])

Показники	Червень 2020 року	Травень 2021 року	Червень 2021 року	Характер динаміки показників
1. Рівень безробіття населення у віці 15-74 роки, %	3,9	3,7	3,7	Позитивний
2. Рівень безробіття чоловіків, %	4,3	4,0	4,0	Позитивний
3. Рівень безробіття жінок, %	3,5	3,4	3,3	Позитивний
4. Рівень безробіття населення у віці до 25 років, %	7,2	7,7	7,5	Різнострамований. Високий рівень безробіття на молодіжному ринку праці
5. Рівень безробіття населення у віці 25-74 роки, %	3,6	3,3	3,2	Позитивний

За даними табл. 3 майже усі показники рівня безробіття мали позитивну тенденцію і рівень, нижчий за природний. Виключенням є рівень безробіття населення у віці до 25 років. У зв'язку з тим, що у Німеччині низький рівень диференціації заробітної плати, роботодавці неохоче працевлаштовують молодь. Це є проблемою в розвитку молодіжного ринку праці в Німеччині.

В абсолютному виразі кількість безробітних у Німеччині у червні 2021 року склала 1,59 млн. осіб [11], а в Україні у січні-березні 2021 року – 1,806 млн. осіб [10]. У Німеччині мала місце позитивна динаміка, оскільки кількість безробітних у червні 2020 року становила 1,73 млн. осіб, а у червні 2021 року зменшилася до 1,59 млн. осіб [11]. В Україні має місце негативна динаміка, оскільки за аналогічний період кількість безробітних зросла більш ніж на 200 тис. осіб. Така статистика свідчить про необхідність перегляду в Україні системи надання допомоги з безробіття і доцільність впровадження німецького досвіду.

За результатами аналізу статистичних даних обґрунтовано п'яту характерну рису німецької системи надання соціальної допомоги – індивідуальний підхід до призначення соціальної допомоги з безробіття, що сприяє більш низькому порівняно з іншими європейськими країнами рівню безробіття.

Наступна характерна риса німецької системи надання соціальних виплат – наявність соціальних програм, що носять тимчасовий характер і спрямовані не тільки на фінансову підтримку, а й на працевлаштування та особистий розвиток учасників програм.

У Німеччині існує значна кількість соціальних програм для різних категорій соціально незахищених верств населення. Характеристика соціальних програм, якими можуть скористатися у Німеччині біженці подана у табл. 4.

Таблиця 4.

Тимчасові соціальні програми для біженців та іноземців у Німеччині (на основі опрацювання джерела [9])

Назва програми	Характеристика програми
“Freiwilliges Soziales Jahr” (FSJ) – “Добровільний соціальний рік”	Державна програма, що надає можливість молодим людям на практиці застосувати навички соціальної роботи і вивчати німецьку мову. FSJ розрахована на людей у віці від 18 до 26 років включно. Тривалість програми складає 1 рік, але при бажанні її можна продовжити до 18 місяців. Під час практики учасникам виплачують грошову винагороду, яке, безумовно, менше мінімальної зарплати, але дає можливість окупити перебування на території Німеччини. Учасникам програми надається: мебльована кімната, харчування або компенсація цих витрат; медична, пенсійна страховка, страховка з безробіття, від нещасних випадків; 26 робочих днів оплачуваної відпустки; кишенькові витрати (200-300 євро на місяць); п'ять безкоштовних семінарів з історії Німеччини, її культури та німецької мови, що зараховуються у робочий час. Учасники програми повинні мати базовий рівень знання німецької мови A2, навички роботи у соціальній сфері і можуть працювати в: амбулаторіях; будинках дитини; клініках; будинках для літніх людей; інших соціальних закладах
“Freiwilliges Ökologisches Jahr” (FÖJ) – “Добровільний екологічний рік”	FÖJ є німецькою державною волонтерською програмою, у рамках якої молодь може взяти участь в екологічних проектах при цьому вдосконалюючи знання німецької мови. Волонтери можуть працювати від 38 до 40 годин на тиждень і є також обов'язкові семінари, які зараховуються як робочий час. Учасникам оплачують проїзд до місця проведення семінару, проживання та культурну програму. А також надають: кишенькові витрати 180 до 300 євро на місяць; безкоштовне харчування; пенсійну, медичну страховку, страховку від безробіття та нещасних випадків; 26 днів оплачуваної відпустки; уніформу. Умови участі у програмі: вік від 16 до 27 років; повна вища освіта; базові знання німецької мови; комунікабельність. Учасники програми можуть: займатися екологічним вихованням неповнолітніх; доглядати за екосистемами, працювати зі спеціальним обладнанням або географічними картами; доглядати за тваринами і рослинами в заповідниках; займатися сільським, лісовим господарством; займатися проектами по захисту атмосфери; працювати в лабораторіях
“Au Pair” – Допомога по господарству	Програма Au Pair в Німеччині – це культурна та освітня програма обміну, завдяки якій можна рік проживати в сім'ї, вчити мову і виконувати певні обов'язки. В обов'язки учасника програми входить: одягання і вмивання дітей, годування та ігри з ними; придумування розважальних програм; супровід дітей в школу, в дитячий сад і на гуртки; допомога дітям при виконанні домашніх завдань; підтримання порядку в дитячій кімнаті

Таким чином, соціальні програми в Німеччині передбачають не тільки фінансову допомогу, а й сприяння працевлаштуванню та подальшому розвитку особистості. Отже, держава, з одного боку надає фінансову підтримку соціально незахищеним верствам населення, а з іншого – покращує ситуацію на ринку праці, знижуючи рівень безробіття.

Таким чином, характерними рисами німецької системи надання соціальної допомоги є:

- 1) фінансування переважної більшості соціальних виплат за рахунок страхових внесків;
- 2) єдність та впорядкованість соціального законодавства;
- 3) високий рівень розвитку інституту соціального інспектування, що є запорукою для об'єктивного призначення соціальної допомоги;
- 4) високий рівень соціального захисту біженців, що є передумовою громадського спокою і стабільності;
- 5) індивідуальний підхід до призначення соціальної допомоги з безробіття, що сприяє більш низькому порівняно з іншими європейськими країнами рівню безробіття;

б) наявність соціальних програм, що носять тимчасовий характер і спрямовані не тільки на фінансову підтримку, а й на працевлаштування та особистий розвиток учасників програм.

Перераховані риси німецької системи надання соціальної допомоги було обґрунтовано і наведено у табл. 5 на основі аналізу літературних джерел та статистичних даних.

Таблиця 5.
Обґрунтування характерних рис німецької системи надання соціальної допомоги

Характерні риси німецької системи надання соціальної допомоги	Обґрунтування характерних рис німецької системи надання соціальної допомоги
1. Фінансування переважної більшості соціальних виплат за рахунок страхових внесків	Наявність розвиненої системи медичного, пенсійного страхування та страхування від безробіття та нещасних випадків
2. Єдність та впорядкованість соціального законодавства	Наявність єдиного Соціального кодексу, який містить 12 розділів і охоплює порядок надання основних видів соціальної допомоги
3. Високий рівень розвитку інституту соціального інспектування, що є запорукою для об'єктивного призначення соціальної допомоги	Лише незначна частина населення отримує житлову допомогу та інші види соціальної допомоги. Призначенню соціальної допомоги часто передують перевірка умов проживання отримувачів допомоги
4. Високий рівень соціального захисту біженців, що є передумовою громадського спокою і стабільності	Значні витрати на соціальні виплати біженцям, наявність соціальних програм для біженців, можливість отримання біженцями допомоги на навчання, тобто цілковита підтримка державою біженців, що сприяє соціальній стабільності в суспільстві
5. Індивідуальний підхід до призначення соціальної допомоги з безробіття, що сприяє більш низькому порівняно з іншими європейськими країнами рівню безробіття	Наявність кількох видів допомоги з безробіття для різних категорій безробітних та з різними джерелами фінансування. Можливість отримання додаткових виплат з безробіття. Індивідуальний підхід до виплати допомоги з безробіття сприяє зниженню його рівня
6. Наявність соціальних програм, що носять тимчасовий характер і спрямовані не тільки на фінансову підтримку, а й на працевлаштування та особистий розвиток учасників програм.	Соціальні програми в Німеччині не обмежуються лише фінансовою підтримкою учасників програм, а спрямовані ще й на працевлаштування, саморозвиток. Позитивний наслідок такої соціальної політики держави полягає у зниженні рівня безробіття

Наведені у табл. 5 характерні риси німецької системи надання соціальної допомоги, як на нашу думку, дозволяють обґрунтувати напрями впровадження німецького досвіду в українську систему надання соціальної допомоги.

У табл. 6 наведено напрями застосування німецького досвіду надання соціальної допомоги в українській практиці за кожною з характерних рис німецької системи надання соціальних виплат.

Таблиця 6.
Напрями впровадження німецького досвіду в українській практиці надання соціальної допомоги

Характерні риси німецької системи надання соціальних виплат	Напрями впровадження американського досвіду надання соціальних виплат в українську практику
1. Фінансування переважної більшості соціальних виплат за рахунок страхових внесків	Впровадження загальнообов'язкового медичного страхування, впровадження і розвиток накопичувального державного пенсійного страхування
2. Єдність та впорядкованість соціального законодавства	Розробка єдиного Соціального кодексу, який би регламентував і узгоджував призначення і виплату усіх видів соціальної допомоги
3. Високий рівень розвитку інституту соціального інспектування, що є запорукою для об'єктивного призначення соціальної допомоги	Розширення сфери застосування соціального інспектування та забезпечення його дієвості та ефективності в питаннях підтвердження права на отримання українцями соціальних виплат
4. Високий рівень соціального захисту біженців, що є передумовою громадського спокою і стабільності	Перегляд діючої практики надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам і приведення її рівня у відповідність до фактичних потреб отримувачів допомоги
5. Індивідуальний підхід до призначення соціальної допомоги з безробіття, що сприяє більш низькому порівняно з іншими європейськими країнами рівню безробіття	Диференціація видів допомоги з безробіття шляхом впровадження програм тимчасової підтримки безробітних та підвищення ефективності соціального інспектування доходів отримувачів допомоги з безробіття
6. Наявність соціальних програм, що носять тимчасовий характер і спрямовані не тільки на фінансову підтримку, а й на працевлаштування та особистий розвиток учасників програм	Впровадження соціальних програм, спрямованих не тільки на часткову фінансову підтримку їх учасників, а й на їх працевлаштування та професійний розвиток

Українська система надання соціальної допомоги є недосконалою, оскільки відсутній єдиний Соціальний кодекс, не розвинений інститут соціального інспектування, низький рівень соціальних виплат. Тому, беззаперечною є необхідність удосконалення діючої системи надання соціальної допомоги в Україні. У зв'язку з цим доцільним буде впровадження запропонованого авторами підходу щодо застосування німецького досвіду в українській практиці надання соціальної допомоги, що сприятиме підвищенню впорядкованості процедури її надання; забезпеченню адресності, справедливості та індивідуального підходу до надання соціальної допомоги, а також підтримці працевлаштування та професійного розвитку соціально незахищених категорій населення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Таким чином, науковою новизною даного дослідження є:

уточнення визначення поняття “соціальна допомога”, за рахунок чіткого зазначення підстави, форми, характеру, мети та отримувачів соціальних виплат, що є підставою для обґрунтування напрямів удосконалення організації надання соціальної допомоги;

систематизація характерних рис німецької системи надання соціальної допомоги за рахунок виокремлення підстав для їх обґрунтування та уточнення їх сутності та змісту, що дозволяє виокремити успішні німецькі практики надання соціальної допомоги;

уточнення підходу щодо впровадження німецького досвіду в українській практиці надання соціальної допомоги за рахунок обґрунтування напрямів застосування німецького досвіду за кожною з характерних рис німецької системи надання соціальної допомоги, що сприятиме підвищенню впорядкованості процедури її надання; забезпеченню адресності, справедливості та індивідуального підходу до надання соціальної допомоги, а також підтримці працевлаштування та професійного розвитку соціально незахищених категорій населення.

Перспектива подальших наукових досліджень у даному напрямі полягає в розробці механізму реформування системи державної соціальної допомоги на засадах успішних німецьких практик розвитку соціальної сфери.

Список літератури.

1. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. Київ : Олан, 2004. 312 с.
2. Буяшенко В.В. Соціальна допомога в контексті повсякденності. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2009. Вип. 39. С. 161-173.
3. Великсар Т.І. Державна соціальна допомога як елемент системи соціального захисту населення: реалії та перспективи удосконалення. Економіка та держава. 2015. № 12. С. 100-103.
4. Вітер В. І. Теоретичні засади системи соціального захисту в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 11. С. 169-176.
5. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. Київ : ЮрінкомІнтер. 2004. 336 с.
6. Кузьменко С. Г. Соціальна допомога в системі державних органів управління. Теорія та практика державного управління. 2011 №3. С.1-5.
7. Мандибуря В. Соціальна політика держави та її структурні складові. Україна: аспекти праці. 2000. № 7. С. 21-23.
8. Шаманська Н. Соціальний захист населення в контексті надання соціальних до-помог: сучасний стан і пріоритети. Галицький економічний вісник. 2013. №2(41). С. 43-48.
9. Загранпортал. URL: <https://zagranportal.ru/germaniya/zhizn/sotcialnoe-obespechenie-v-germanii.html>.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Офіційний сайт Федерального статистичного управління Німеччини. Соціальна статистика. URL: https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Social-Statistics/_node.html;jsessionid=AD24F08ADE7FB6F2E1E46F1145A0E00C.live741.

References.

1. Bojko, M.D. (2004), *Pravo sotsial'noho zabezpechennia Ukrainy* [The right of social security of Ukraine], Olan, Kyiv, Ukraine.
2. Buyashenko, V.V. (2009), “Social assistance in the context of everyday life”, *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 39, pp. 161-173.
3. Velyksar, T.I. (2015), “State social assistance as part of the social protection system: realities and prospects of improvement”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 100-103.
4. Viter, V.I. (2009), “The theoretical basis of the social security system in Ukraine”, *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini*, vol. 11, pp. 169-176.
5. Kolodij, A.M. and Oliynyk, A.Yu. (2004), *Prava liudyny i hromadianyna v Ukraini* [Human and civil rights in Ukraine], YurinkomInter, Kyiv, Ukraine.
6. Kuz'menko, S. H. (2011), “Social assistance in the system of public administration”, *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3, pp. 1–5.
7. Mandybura, V. (2010), “Social policy and its structural components”, *Ukrayina: aspektypratsi*, vol. 7, pp. 21-23.
8. Shamans'ka, N. (2013), “Social protection in the context of social assistance: present situation and priorities”, *Halyts'kyu ekonomichnyy visnyk*, vol. 2, pp. 43-48.
9. Foreign portal (2021), available at: <https://zagranportal.ru/germaniya/zhizn/sotcialnoe-obespechenie-v-germanii.html> (Accessed 4 September 2021).

10. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 September 2021).

11. Official site of the Federal Statistical Office of Germany (2021), “Social statistics”, available at: https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Social-Statistics/_node.html;jsessionid=AD24F08ADE7FB6F2E1E46F1145A0E00C.live741 (Accessed 4 September 2021).

Стаття надійшла до редакції 08.09.2021 р.